

TAHIN SZABOLCS

**A JOGALKOTÓ NYELVI CSELEKVÉSÉRŐL: KIMONDOTT ÉS KI NEM MONDOTT
NYELVI TARTALMAK A JOGSZÖVEGEKBEN****Kivonat**

Jogi gondolkodásunkra máig hatással bír az a törvényt pozitívista elgondolás, amely szerint a bíró kizárólag a jogszövegekből merítheti a jogot. E szemlélet alapja egy „nyelvi babona”, amely szerint egy szöveg üzenete pusztán annak nyelvi tartalmából kalkulálható. A kommunikáció- és nyelveleméleti kutatások eredményei arra figyelmeztetnek, hogy a nyelv ebbéli teljesítőképességét nem szabad túlbecsülnünk. A megértés kulcsa nem pusztán a szöveg, jelentős szerephez jutnak ugyanis azok a következtetések is, amellyel a hallgató a közlés nyelvi tartalmából és az akörüli összes körülményből fejtí vissza a beszélő szándéka szerinti üzenetet. E kommunikációs modell elfogadása alkalmas keret lehet arra, hogy a jogalkotás és a bírói jogértelmezés viszonyrendszerét újragondoljuk és a törvényt pozitívista meggyőződéseinken túllépünk. Egyúttal azzal a haszonnal is járhat, hogy reálisabb képet kaphatunk a hazai precedensrendszerben felértékelődő bírói jogértelmezés mibenlétéről.

Kulcsszavak: jogi nyelv, a jogalkotó szándéka, a jogalkotó nyelvi cselekvése, jogszabályszerkesztés, bírói jogértelmezés, a jogszöveg kommunikatív tartama

A jogszabályszerkesztés „diszkurzív rendje”

Sverker Johansson svéd nyelvész a nyelv eredetéről írt monográfiájában arra hívta fel a figyelmet, hogy a verbális nyelvhasználat ősidők óta ugyanazt a lényegi funkciót szolgálja: a sikeres és hatékony kommunikációt (Johansson 2021: 45–7). A legegyszerűbb meghatározás szerint a kommunikáció akkor sikeres, ha a hallgató számára evidens lesz, hogy őt a beszélő milyen információ birtokába akarja juttatni (Németh T. 1990: 52). Nem szorul különösebb igazolásra, hogy a jogalkotó célja is a sikeres kommunikáció, máskülönben a szándékától eltérő szabálykövetés alakulhat ki a címzettekben. A jogalkotó a jogszabályok útján kommunikál: a jogpolitikai céljait nyelvi formába önti, majd azokat írott joganyagként teszi közzé. E nyelvi cselekvésnek is megvannak a maga szabályai, azaz a jogszabályszerkesztésnek is létezik vala-

miféle diszkurzív rendje (Foucault 1991).¹ Néhány ilyen, a jogalkotó nyelvi cselekvését meghatározó jogszövegezési korlát bizonyosan leírható.

1. A jogalkotó nyelvi cselekvését *írott* normatív szabályok határozzák meg. A jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet szerint (i) a jogszabályok tervezetét a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan, közérthetően és ellentmondásmentesen kell megszövegezni, (ii) a normatív tartalmat jelen idejű kijelentő mondat, egyes szám harmadik személyű megfogalmazással kell kifejezni, (iii) azonos szabályozási tárgyra vonatkozó különböző megfogalmazások csak akkor alkalmazhatóak, ha azok eltérő tartalmat fejeznek ki. E jogszabályszerkesztési követelmények egy olyan „fogalmi mennyország” megteremtésére irányulnak, amelyben a jogi szövegkorpusz ellentmondásmentes, előre kiszámítható és felismerhető képet mutat.

Ezzel szemben a következő pontokban megjelölt *íratlan* jogszabály-szövegezési korlátok a jogi szövegkorpusz bizonytalanságának irányába mutatnak, és azt implikálják, hogy a jogszövegek csak a jog egy részét mutatják meg, a jogalkotó kommunikatív szándéka önmagában e szövegkorpuszból nem ismerhető meg.

2. A nyelv pusztá szemantikai-grammatikai tartalma filozófiai értelemben tökéletlen eszköz arra, hogy a beszélő valamennyi gondolatát közvetítse. „A nyelv mint olyan és ősi stádiumaiban nem pontos, s az általunk használt értelemben nem is explicit: a nyelvi pontosság világosabbá teszi, hogy mit mondunk – vagyis a *jelentést*; az explicit-ség pedig [...] a megnyilatkozás *erejét* teszi világosabbá, vagyis azt, hogy az miként értendő” (Austin 1990: 85). Ennek megfelelően a jogszabály explicit szövege csak kivonata, nyoma, szimptómája annak a jogalkotói akaratnak, amely magába a szövegbe lett „becsomagolva” (Stein 2015: 53). A jogszöveg is beszédaktus, ezért a címzettek által beleértett (implikált) jelentésrétegei is vannak, emellett a címzett előfeltevéseinek (preszuppozíciók) is lényeges jelentéskonstituáló ereje lehet a megértés során (Marmor 2014).
3. A jogszövegek időtlensége nem evidencia, ez relativizálja a nyelvi tekinthetőségét. A jogalkotó a jogszöveg kihirdetésekor nem láthatja előre

¹ A diskurzus terminusát foucault-i értelemben használom. A diskurzus rendjének hatása, hogy bár nyelvileg bármi kifejezhető, a nyelvi megnyilvánulások – így a jogalkotó nyelvi cselekvéseinek – lehetősége, tartalma, módja stb. társadalmilag, kulturálisan meghatározott.

az összes jövőbeli tényállást, így „[a]mikor az előre nem látott eset felvetődik, akkor szemben találjuk magunkat a kérdéses problémával, és a számunkra legmegfelelőbb módon dönthetünk a versengő érdekek között. Ennek során határozottabbá tesszük eredeti célunkat, és tisztázzuk azt a kérdést, hogy az adott szabály céljai szempontjából az egyes szavak mit jelentenek” (Hart 1999: 38–46).

4. A kontinentális jogrend jogszövegeit eleve nyelvi aluldetermináltság jellemzi, ez aláassa a jogszövegek világosságába vetett hitet. A kontinentális jogszabályok kerülnek a kauzisztikát, absztrakt normákat szövegeznek meg, szemben a precedensországok esetjogával, amelyek egyedi eseteken keresztül formálják a jogot. Ugyanakkor az aluldetermináltság mint törvénytörvényezés fogás a jogalkotó részéről nem egyszer szándékos, stratégiai célú (Marmor 2014).
5. A jogszabályok megszüvegezése során nem zárhatók ki a jogszabályszerkesztési következetlenségek. A nyelvi cselekvéseiben tévedhetetlen jogalkotó képét inkább a tökéletes „fogalmi mennyország” (Hart 1983: 165) iránti vágyakozás hozza létre. Nem szabad tehát túlbecsülni a jogalkotó nyelvi kompetenciáit, hiszen a közzétett jogszabály szövege is a törvény-előkészítő bizottságok tagjainak nyelvi kompetenciáin alapul.

A fenti diszkurzív rend valamennyi elemét szem előtt kell tartanunk, hogy a jogalkotó kommunikációs szándékát sikeresen felismerjük. Mindez sokszor arra kényszeríti a jogalkalmazót, hogy a jogszöveg mögött húzódo szándékot ne pusztán az explicit nyelvi tartalom alapján, hanem a feltételezései mentén ragadja meg. Ahogy arra Andrei Marmor jogfilozófus felhívta a figyelmet, a jogszövegek kapcsán „nem egyszerűen azt kell megkérdeznünk, hogy mit szándékozott kifejezni a beszélő, hanem azt is, hogy mit sikerült kifejeznie. [...] mert lehetséges, hogy a beszélőnek nem sikerült azt kommunikálnia, ami a szándékában állt” (Marmor 2017: 31).

A jogalkotó nyelvi megértéséhez érdemes elfogadni Peter M. Tiersma jogértelmezésre vonatkozó metaforáját. Tiersma szerint a jogszövegek *autonóm státuszú* szövegek, amelyek hasonlatosak a palackpostához, ahol a hajótöröttnak a sikeres kommunikáció érdekében az üzenetét úgy kell megszüvegeznie, hogy az minden szándékolt tartalmat magába sűrítson. Ez biztosítja, hogy a kommunikáció sikerre vezessen, és a hajótöröttre rátaláljanak (Tiersma 2011: 431–82). A jogértelmezés során is abból a feltételezésből kell kiindulni, hogy a jogalkotó a teljes kommunikatív szándékát – a leginkább lehetséges mértékben – a jogszabály szövegébe sűrítette. E feltételezések azonban megdönthető

vélelmek, ezért a kommunikatív szándék feltárásakor a bírának csak „részmunkaidőben” kell textualistának lenniük (Tiersma 2011: 471).

Ki a jogszabály címzettje? Kinek az értelmezési horizontja határozza meg a jogértelmezést?

Tiersma a fenti metaforát a bírói jogértelmezésre alkalmazta, ugyanakkor egyáltalán nem evidens, hogy a jogalkotó kivel folytat kommunikációt. Alapvető kérdés, hogy kit tekintünk a jogszabály címzettjének: az állampolgárt vagy a jogalkalmazó szerveket.

Az egyik álláspont szerint a jogszöveg közvetlen címzettje az állampolgár, és a jogalkalmazónak az állampolgár szemszögéből kell a jogszöveg értelmét feltárnia. Antonin Scalia, az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának egykori bírása abból indult ki, hogy a norma címzettjei az állampolgárok, akik csak a kihirdetett szöveget ismerhetik meg, a jogalkotói akaratot nem. Szerinte egy tisztességes állami berendezkedéssel összeegyeztethetetlen, ha a jogszabályok jelentését az határozza meg, hogy mit gondolt a jogalkotó, és nem az, hogy valójában mit hirdetett ki. Scalia a jogalkotói szándéokra való hivatkozást egyfajta „piszkos trükknek” tekintette, ami ahhoz hasonlatos, „amikor Néro császár [...] magas oszlopokra szögeztette az ediktumokat, hogy ne lehessen könnyen elolvasni őket” (idézi: Jakab 2011: 90).

Textualizmusának alapját az *ordinary meaning* doktrína adja. Eszerint a jogszövegek helyes értelmezésére a következő módszertant kell alkalmazni: ha a jogszövegben nincs ezzel ellentétes külön nyelvi indikáció, a szavaknak az általánosan elfogadott, alapértelmezett jelentését (*ordinary meaning*) kell figyelembe venni (Scalia–Garner 2012: 79–86). E doktrína alapját az az elgondolás adja, hogy a jogszöveg értelmezésre szoruló kifejezését – hipotetikusán – egy hétköznapi szituációba kell visszahelyezni, és azt kell megvizsgálni, hogy a kifejezés „az utca átlagemberében” milyen jelentést idéz fel („evokes”). (A precedens részletes leírására lásd: Hobbs 2011: 332–4).

A másik álláspont szerint ez az elgondolás vitatható, mert a jogszabályok tartalmát végső soron a bíróságok dolgozzák ki, az értelmezés során annál sokkal komplexebb folyamatok mennek végbe, hogy a kommunikációs szándék pusztán a jogszöveg hétköznapi jelentése alapján megismerhető lenne. Aharon Barak ennek kapcsán azt hangsúlyozza – Tiersma metaforájához hasonlóan –, hogy vélelem fűződik ahhoz, hogy a jogszabály célja a természetes, hétköznapi nyelvből olvasható ki (Barak 2005: 173). Az angol nyelvű szakirodalom egy része azt hangsúlyozza, hogy a jogszabály hétköznapi jelentéséhez és pusztán nyelvtani tartalmához kötődő jelentéskoncepció

egy, a jogi nyelv közérthetőségével kapcsolatos *mítoszon* alapul. A jogalkotó kifejezheti magát közérthetően, világosan, a jog komplexitását az átlag állampolgár azonban mégsem fogja megérteni (Tiersma 2015: 31–2). Nem véletlen, hogy jogszövegek közérthető nyelvi tartalma mellett érvelő *plain meaning* mozgalmak törekvései sem nyertek igazolást a gyakorlatban. Mindez egy egyszerű példán keresztül belátható: ha ugyanis az állampolgároknak egy jogász segítségét kell igénybe venniük annak megállapítására, hogy a törvény szövege valójában mit jelent, a közérthetőség követelménye részben értelmetlenné válik. A jogi tartalmaknak a jogszöveg közérthető volta-hoz kapcsolása aligha állhat a jog tényleges megismerésének szolgálatában, a jogszöveg közzététele inkább „a jog nem ismerése nem mentesít annak alkalmazása alól” fikció fenntartását szolgálja (Hutton 2009: 67–8).

A laikus átlagember és a bíróságok értelmezési horizontja ellentétes irányú, jelentésformáló hatásának alakulására jó példa a Btk. 371. § (7) bekezdése szerinti falfirkafogalom ítélkezési története (átlagos műveltségű jogkereső, Arató 2022: 87). Eleinte az értelmezési gyakorlat a „graffiti” kifejezés „magyar köznyelvben használatos” jelentéséből indult ki, és arra jutott, hogy a falfirkával elkövetett rongálás tárgya kizárólag valamely épület fala lehet.² Nem véletlen, hiszen a Btk.-ban szereplő falfirka szó az utca emberében is e köznapi jelentést (*ordinary meaning*) idézte fel. Egy szabálysértési eljárásban az eljárás alá vont személy, aki az úttestet festette össze, azzal védekezett, hogy ez jogszerű cselekmény, mert az az út „a földön van”.³ A szó köznapi értelméhez képest a falfirka szemantikai kritériumai azonban e köznapi értelemről később elszakadtak. A Kúria Jogegységi Panasz Tanácsa 4/2022. szám alatt közzétett jogegységi határozatának 3. pontja már úgy foglalt állást, hogy a falfirka-bűncselekmény bármely vagyontárgyra elkövethető. A bíróságok számára kötelező jogegységi határozat szerint a bűncselekmény tárgya akár közút, járda, telefonfülke, kormányzati hirdetőtábla, gépkocsi, vasúti kocsi, transzformátor stb. is lehet.⁴ Ha egy pillantást vetünk a jogegységi határozat indoklására, beláthatjuk, hogy milyen komplex – dogmatikai, nyelvtani, logikai – következtetések útján jutott a Kúria

² Fővárosi Törvényszék 23.Bf.V.5250/2015. (közzétéve: EBD2016.B.5), Kúria Bfv. II.398/2016/9. (közzétéve: BH2016. 325.)

³ A videófelvételen az alábbi nyilatkozat hallható: „Kérdeztük, hogy miért visznek be. Mondják, hogy bűncselekmény gyanúja: graffiti. Mondtuk neki, hogy ez nem az, mert az falon van. Erre mondja, hogy ez is grefiti. Bevittek, aztán felolvasták nekünk a grefitis törvényt, amibe az van, hogy a grefiti az olyan dolog, ami a falon van. Nézünk, hogy akkor most mi van? Ez a földön van.” <http://rtl.hu/rtlklub/hirek/ketfarku-kutyapart-graffitizessel-gyanusitjak-oket> (letöltve: 2023. 07. 15.)

⁴ Kúria 4/2022. (Jpe.IV.60.012/2022/12) számú jogegységi határozata Indokolás [6]–[8].

a fenti megállapításra. Nehezen vitatható tehát, hogy a jogszabályok jelentésének meghatározása nem a laikusok nyelvi kompetenciáin alapul. A jogalkotó nyelvi cselekvéseinek értelmezése inkább a bíróságok nyelvi monopóliuma és a jogalkotó kommunikációs szándékának feltárása a jogszövegből levont, sokmozzanatú, komplex következtetés eredménye. Az ehhez hasonló értelmezési folyamatok azt a meggyőződést erősítik, hogy az állampolgárok a jogalkotó nyelvi cselekményeinek csak közvetett címzettjei, mert a jog a bíróságok jogértelmező tevékenységén keresztül jut el hozzájuk.

A fenti érvelés kapcsán úgy tűnhet, mintha a jog jelentésének feltárása valamiféle exkluzív társaságra, a bíróság tagjaira tartozna, és ezzel a jog hozzáférhetetlenné és kiszámíthatatlanná válna. A jog megismerhetőségével kapcsolatos dilemmáinkat – végső soron – a hazai jogrendbe 2020. április 1-től bevezetett „korlátozott precedensrendszer” oldotta fel. Ennek egyik infrastrukturális feltételét az adja, hogy az alsófokú bíróságokra kötelező erővel bírókúriai eseti döntéseket (precedenseket) közzé kell tenni az interneten a bárki számára hozzáférhető és kereshető Bírósági Határozatok Gyűjteményében, a jogegységi határozatokat pedig – a jogszabályokhoz hasonlóan – a Magyar Közlönyben. Az tehát, hogy a jogot nem pusztán a jogszöveggel, hanem az abból kibontható jogalkotói (kommunikatív) szándékával azonosítjuk, nem tekinthetjük – ahogy Scalia fogalmazott – „piszkos trükknek” (idézi: Jakab 2011: 90), hiszen a bíróságok által megállapított normatartalom e felületekről éppúgy megismerhető, mint a jogalkotó által közzétett szövegjog.

A köznapi és a jogi kommunikáció hasonló vonásairól

Ha elfogadjuk, hogy a jogszövegek nyelvi anyaga csak részben mutatja meg a jog tartalmát, akkor érdemes tisztázni, hogy milyen kommunikációs modell alapján tárható fel a jogalkotó jogpolitikai célja.

Johansson a nyelvi kommunikáció leírására két tudományos alapmodellt használ, a „kódnyelvi”, illetve a „kirakós” (oszténzív-következtetési) modellt (Johansson 2021: 45–9). Az előbbi modell elgondolásait az az alapvetés vezérli, hogy a nyelvi jelek már önmagukban teljes képet biztosítanak a megértéshez, míg az utóbbi szerint az üzenet feladója nem egy teljes képet küld, hanem pontosan annyi darabkát, amelyből a címzett kellő támpontot kap ahhoz, hogy kikövetkeztesse, mit ábrázolhat a kép. E kommunikációs modell kulcsfogalma a *következtetés*, amellyel a hallgató a közlés nyelvi tartalmából és annak összes körülményből fejt vissza (rakja ki) a beszélő szándéka szerinti üzenetet. A szemantikai reprezentációk tehát nem önmagukban hordoznak jelentést, hanem a következtetési műveletek számára szolgálnak permisszául, kiinduló feltevésül (Németh T. 1990: 52).

A köznapi kommunikáció során mindannyian tapasztalhattuk, hogy egy beszédshituáció hallgatója csak az általa észlelhető (látható és hallható) nyelvi jelekből, valamint az őket körülvevő kontextusból tud következtetni a beszélő kommunikációs szándékára (Slocum 2017: 196). Ilyenkor gyakori élményünk a nyelv felszíni hiányosságainak tapasztalata. Itt nem az üzenet elhallgatásról és nem is a beszélő titkolózásáról van szó, inkább arról, hogy éppen e kihagyásosság által tudunk hatékonyan és időszerűen kommunikálni. Ha az üzenet minden összetevőjét nyelvileg explicitté tennénk, az a kommunikációt jelentősen elnehezítené. Egyes nyelvi tartalmakat éppen azért nem mondunk ki, mert a kommunikáció résztvevői számára az magától értődő, vagy azért, mert a beszélő takarékosági okokból nem fejezi ki az adott információt, mert tudja, hogy a hallgató azt odaérti (Grice 1997: 213–27).

A nyelvi aluldetermináltságból eredő hiányosságok kitöltésére a jogi szövegek esetében még erősebb igény jelentkezik, mint a hétköznapi kommunikációban. A köznapi társalgásban a nyelvi homályosság és a nyelvi kifejtettség hiánya tisztázódhat a „Hogy érted ezt?” kérdés elhangzása után. A jogszövegek esetében azonban nincs ilyen kommunikációs közeltér: a bírák a jogalkotóval távoli beszélgetést folytatnak, mert a jogszöveg létrehozásakor nem voltak és nem is lehettek jelen, így a jogalkalmazó bíró nem tudja megkérdezni a jogalkotót arról, hogy a kihirdetett jogszabályt miként értette. Úgy fogalmazhatunk tehát, hogy a jogalkalmazó és a jogalkotó között egyfajta késleltetett kommunikáció folyik. Ha a bíróban az a meggyőződés alakul ki, hogy a jogszöveg nyelvi tartalmába a jogalkotó nem tudta belesűríteni a kommunikációs szándékát, a bíró egy általa feltételezett jogalkotói szándékot érthet a szöveg mögé, amit az amerikai jogirodalom a *hypothetical intention* fogalmával ír le (Barak 2001: 151–3, 173–4). Ez az igény különösen akkor jelentkezik, ha sem a jogszövegből, sem annak kísérszövegeiből (miniszteri indokolás, preambulum stb.) nem tárható fel a jogalkotói akarat. Ilyenkor a kommunikáció azért késleltetett, mert a jogalkotó a bírói értelmezési gyakorlat ismeretében később „válaszolhat” a bíróság jogértelmezésére. A bíróságok feltételezéseit utóbb hallgatólagosan jóváhagyhatja, vagy explicit nyelvi cselekvéssel – immár nem hiányos, nem aluldeterminált, hanem pontos jogszöveggel – pontosíthatja a kommunikatív szándékát.

Ezt a dinamikus folyamatot írta le a Kúria nemrégiben közzétett BH2022.228. számú eseti döntése. A döntés indoklása szerint:

„[a] Kúria jogszabályértelmező tevékenysége az Alaptörvényből fakadó, a jogalkalmazás egységének biztosítására irányuló alkotmányos kötelezettségéből eredő tevékenység, melyet, mint a legfőbb bírói fórum, a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos cél szolgálatában végez.

Amennyiben a Kúria jogértelmezése a jogalkotó meglátása szerint nem egyezik az általa jogszabállyal elérni kívánt céllal, úgy alkotmányos felhatalmazáson alapuló joga, hogy a jogszabályi rendelkezést megváltoztassa.”⁵

A jog kommunikatív tartalmáról: az *in claris non fit interpretatio* („a világos jogszöveg nem szorul értelmezésre”) elv elégtelenségéről

A Magyar Nyelvőr folyóirat 2022-ben közzétett *Norm Calrity* (Normavilágosság) tematikus különszáma a jogszabályokban használt nyelv közérthetőségével, szemantikai-nyelvi világosságával, ellentmondásmentességével kapcsolatos követelmények fontosságára mutatott rá (Tóth J. 2022: 3–9). E követelmények lényegében ugyanazon irányba mutatnak: a jogszabályoknak olyan tartalommal kell rendelkezniük, amely a címzettek számára világosan érthető (Arató–Balázs 2022: 91). Úgy vélem azonban, hogy a jogszabályok megértésének van egy másik aspektusa, ahol már a normavilágosságon túli kérdések merülnek fel. Léteznek ugyanis olyan normaszövegek, amelyek jóllehet világosak, de mégsem közvetítik egyértelműen a jogalkotó kommunikatív szándékát. Ezek a kérdések már nem a normavilágosság, hanem a pragmatikai világosság/bizonytalanság (*pragmatic vagueness*, Poscher 133–4) kérdéskörébe tartoznak. Ilyenkor nem a jogszabály nyelvi tartalma válik bizonytalanná, hanem a jogszövegbe csomagolt jogalkotói cél.

Lon Fuller egy hipotetikus példájában azt javasolja, hogy képzeljük el egy városi rendeletet, amely így rendelkezik: „Aki vasútállomáson alszik, vétséget követ el” (idézi: Marmor 2014: 28). Tegyük fel, hogy egy idős úriember, miközben az éjszakai vonatra vár, az állomás padján pár másodpercre elszundít. Bár a jogalkotó az „aki vasútállomáson alszik” fordulatot alkalmazta, mégis arra a következtetésre jutunk, hogy az idős úr nem sértette meg a rendelet. Fuller példája egyfelől arra mutat rá, hogy a jogalkotó beszédét eleve szegényes szóhasználat jellemzi, másfelől kérdésessé teszi az *in claris non fit interpretatio* elvének feltétel nélküli elfogadását. E jogértelmezési elv szerint, ha egy jogi rendelkezés szemantikai-nyelvtani értelme világos, a jogszöveg „magáért beszél”, ezért nem szorul értelmezésre. Aharon Barak szerint e szemlélet voltaképpen azért sebezhető, mert annak megállapítása, hogy egy jogszöveg *in claris* státuszú, vagy nem, maga is előzetes értelmezés eredménye (Barak 2005: 13). Hogy a fenti probléma – hipotetikusága ellenére – mennyire gyakorlatias, jól mutatja a hazai ítélkezésből származó példa.

A Legfelsőbb Bíróság a BH1985. 331. szám alatt közzétett eseti döntésben a *Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény* (régi Btk.) 172. § (1)

⁵ Kúria Hkf.I.112/2022/4. Indokolás [32]

bekezdését értelmezte. E rendelkezés – az adott ügy szempontjából – pontos, egyértelmű és közérthető *in claris* statuszú szöveg volt. Eszerint „[a]ki nem nyújt tőle elvárható segítséget sérült vagy olyan személynek, akinek az élete vagy testi épsége közvetlen veszélyben van, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”. Az ügy tényállása szerint a vádlott a gépkocsijával keresztülhajtott az úttesten fekvő sértetten, aki azonnal meghalt. Az alsóbb fokú bíróságok kiemelték, hogy a sértett a baleset következtében elhunyt, a bűncselekmény sértettje azonban kizárólag olyan személy lehet, akinek élete vagy testi épsége veszélyben *van*, azaz életben maradt, hiszen a jogalkotó így rendelkezett. Így e bűncselekmény miatt a büntetőjogi felelősség megállapítása fogalmilag kizárt.⁶

A Legfelsőbb Bíróság a jogerős döntést megváltoztatta, és megállapította a vádlott bűnösségét. A hazai jogirodalomban a döntés több kritikát kapott, egyfelől azért, mert az ilyen jogszabály-értelmezés „az explicit jognak való ellentmondást” jelent (Bencze 2011: 110–3), másfelől *contra legem* (törvényrontó) jogértelmezés is, ahol a bíró a jogszabállyal szemben a saját értékpreferenciáit részesítette előnyben (Blutman 2010: 95–6). Úgy vélem, hogy mindkét érvelés a jogalkotó nyelvi cselekvésének félreértését jelenti, mert nem tett kísérletet a jogalkotó kommunikációs szándékának feltárására.

Tény, hogy a jogszöveg „van” fordulata pontos nyelvi megfogalmazáson alapult, hiszen a jogalkotó jelen idejű létigét használt. Bár az *in claris non fit interpretatio* elve értelmében a jogszöveget csak egyféleképpen lehetett értelmezni, Fuller példájából láthattuk, hogy a jogalkotó szűkszavúan beszélt. Kiindulhatunk tehát abból is, hogy a jogalkotó nyelvi hozzájárulása hiányos volt, ugyanis az adott jogalkalmazási kérdés megoldására a jogszöveg nem tartalmazott nyelvi indikációt, ami ilyesféle lehetett volna: „e rendelkezés akkor is alkalmazandó, ha a sértett életét veszítette.” Ha azonban a bíróság kizárólag a jogszabály közzétett nyelvtani tartalmát veszi figyelembe, az akadályozza a jogalkotó valódi céljának érvényesülését. Az alsóbb fokú bíróságok érvelésének elfogadása ugyanis azt eredményezné, hogy a vádlottat az enyhébb büntetési tételű cserbenhagyás tényállása (régí Btk. 190. §) alapján vonnák felelősségre. Ez azonban az általános visszatartó erő (generálprevenció) hatékonyságát csökkenti, és ellentétes a régi Btk. 37. és az új Btk. 79. §-ában említett általános jogalkotói szándékkal, a hasonló cselekmények jövőbeli elkövetésének megelőzésével. Hisz – végső soron – a cselekmény súlyának megfelelő, megelőző (preventív) hatású büntetés a Btk. általános célja, így ez alapján kell megítélni a büntető jogszabályok szövegének valódi, kommunikatív tartalmát.

⁶ Ugyanezt a jogértelmezést találjuk a BH1983. 146. szám alatt közzétett eseti döntésben is.

A hazai jogi gondolkodás törvényt pozitívista háttére, a jogszemléletünk nyelvi fordulatának szükségessége

A „kódnyelvi”, illetve „kirakós” modell közötti választás nem pusztán elméleti elköteleződést jelent. Bármelyik modellt fogadjuk is el, messzemenő következményekkel kell számolnunk a jogszövegek jelentésének meghatározásakor. A jogértelmezés területén különösen nagy tétje van az eltérő kommunikációelméleti megfontolásoknak. Egy jogvitát eldöntő bíró előtt fekvő ügy nyelvi anyaga értelmezésének ugyanis közvetlen kihatása van a mindennapok valóságára. „Megbüntetünk, mert a szavak jelentéséből ez következik” (Simpson 2000: 144). A jogszövegnek tulajdonított jelentésen múlik tehát minden következmény: a vádlott bűnössége, a károsult kártérítési igénye, egy közigazgatási hatóság eljárásának jogszerűsége vagy a peres fél sorsát rendező szerződés érvényessége.

A hazai jogi gondolkodásban még mindig erőteljes hatással bír a törvényt pozitívista jogértelmezési paradigma, amely a Johansson által „kódnyelvinek” nevezett kommunikációs modellhez áll közel. A törvényt pozitivisták szerint a bíró kizárólag a jogszövegekből merítheti a jogot, mert ami ezen kívül esik, olyan joghézagnak tekinthető, amelynek betöltése a bíró számára tiltott. A jogi gondolkodásunkban e hagyomány olyannyira erős, hogy az Alkotmánybíróság érvelésében – egyfajta reflektálatlan néma tudásként – nemegyszer találkozunk efféle elgondolásokkal. A múlt század első felének meghatározó szemléletű jogtudósa, Moór Gyula a törvényt pozitívizmus szellemében azt hangsúlyozta, hogy a törvényt tisztelni hivatott bíró nem teheti félre a törvényt, mert a törvények megjavítása nem a bíró feladata (Moór 1939: 4). A 29/2021. (XI.10.) AB határozat (a későbbiekben: AB határozat) ugyanilyen fogalomkészlettel határozta meg, hogy mit ért jog alatt. A jogirodalomban is éles kritikát kapó AB határozat szerint a jogkérdés körébe kizárólag a formális jogszöveg tartozik, ezért a bírói érvelésben törvényszerkesztési következetlenségre történő hivatkozás nem lehet jogi indok (lásd erről: Tahin 2022). Egyes alkotmánybíróági határozatokban visszatérő érvelési fordulatok is a törvényt pozitívista jogszemléletünk nyelvi lenyomatai. Az AB határozatok gyakran alkalmazzák „a bíróság eloldotta magát a jogszabály szövegétől”, vagy „túllépte a jogi norma nyelvi kereteit”, illetve a bíróság „elszakadt a jogszabályok szövegétől” érvelési klauzulákat.⁷

⁷ 2/2016. (II. 8.) AB határozat, Indoklás [46], [58], ABH 2016, 26, 43, 46.; 29/2021. (XI. 10.) AB határozat, Indoklás [39], ABH 2021, 1079, 1092–1093.

Úgy vélem, hogy a törvénypozitívizmus alapvetései nem igazolhatók a bíróságok jogértelmezését meghatározó jogi rendelkezések felől sem. Ha úgy nézzük, a hazai jogi környezet nem támogatja a törvénypozitívista jogszemlélet fenntartását. *A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény* 2. § (5) bekezdés a) pontja ugyanis azt rögzíti, hogy a jogszabályok megalkotásakor arra kell törekedni, hogy a jogszöveg indokolatlanul ne tartalmazzon olyan rendelkezést, amely „a szabályozási cél eléréséhez nem feltétlenül szükséges”. Szükségszerű és elkerülhetetlen tehát, hogy a jogszabályok szövegéből is kimaradnak egyes nyelvi tartalmak. Ez megfordítja a törvénypozitívizmusból származó, a jogszövegek teljes nyelvi kifejtettségével kapcsolatos vélekedéseinket, hisz a jogszövegeknek is nyelvi alapvonásává teszi, hogy nemcsak „nyelvtani tartalmukban”, hanem ki nem mondott részeikben is hordozhatnak jogi tartalmat.

A bíróságok jogértelmezését érintő másik lényeges jogi rendelkezést az Alaptörvény 28. cikke tartalmazza. E rendelkezés a hazai jogértelmezési hagyományt korábban meghatározó, szöveghű jogértelmezési szokásokon kívánt túllépni azzal, hogy a célelvű, célkutató (teleológiai) értelmezési kánont helyezte a jogalkalmazás középpontjába. Eszerint: „A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvény-nyel összhangban értelmezik.”

Összegzés

A jogszabályszerkesztés diszkurzív rendjének leírása azzal a haszonnal járhat, hogy a bíróságok jogértelmező tevékenységének határait pontosabban megérthetjük. A tanulmányban vázlatosan leírt bírói értelmezési tartomány nem a bíróságok értelmezési önkényének és jogalkotási tevékenységének ad teret. Ellenkezőleg: az ilyen bírói szerepfelfogásra úgy kell tekintenünk, mint amely a törvényhozói akarat beteljesülését szolgálja. E funkció betöltéséhez azonban a törvénypozitívista szemlélet helyett a hazai jogi gondolkodás nyelvi fordulatára van szükség, amely elveti az ahhoz hasonló nyelvi babonákat, hogy egy jogszöveg üzenete pusztán annak nyelvi tartalmából kalkulálható. A jogértelmezés során tehát olyasfajta, a jogszöveg kommunikatív tartalmát érintő kérdéseket kell feltenni, hogy vajon az adott jogesetre nézve milyen jogszabály értelmezés felelhet meg a jogalkotó szándékának, milyen értelmes cél állhat a jogalkotó nyelvi cselekménye mögött, azzal a jogalkotó vajon milyen társadalmi problémát kívánt megoldani (Jakab 2011: 93).

Szakirodalom

- Austin, John L. 1990. *Tetten ért szavak*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Arató Balázs 2022. Norm clarity in the light of Hungarian case law. *Magyar Nyelvőr* 81–90. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.5.81>
- Arató Balázs – Balázs Géza 2022 The linguistic norm and the norm of legal language. *Magyar Nyelvőr* 91–103. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.5.91>
- Barak, Aharon 2005. *Purposive Interpretation in Law*. Princeton University. Princeton. <https://doi.org/10.1515/9781400841264>
- Bencze Mátyás 2011. *Elvek és gyakorlatok. Jogalkalmazási minták és problémák a bírói ítélkezésben*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Blutman László 2010. Bírói jogalkalmazás és szöveghű értelmezés. *Jogesetek Magyarázata*. 94–104.
- Foucault, Michel 1991. A diskurzus rendje. *Holmi* 868–89.
- Grice, H. Paul 1997. A társalgás logikája In: Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv-kommunikáció-cselekvés*. Osiris Kiadó. Budapest. 213–27.
- Hart, H. L. A. 1983. *Essays in Jurisprudence and Philosophy*. Clarendon Press, Oxford.
- Hart, H. L. A. 1999. A jog nyitott szövődéke. In: Varga Csaba (szerk.): *A jogi gondolkodás paradigmái*. 38–46. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198253884.001.0001>
- Hobbs, Pamela 2011. Defining the law: (Mis)using the dictionary to decide cases. *Discourse Studies*. 327–47.
- Hutton, Chris 2009. *Language, Meaning and the Law*. Edinburgh University. Edinburgh. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198253884.001.0001>
- Jakab András 2011. A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. *Jogesetek Magyarázata*. 86–94.
- Johansson, Sverker 2021. *A nyelv eredetéről*. Európa Könyvkiadó. Budapest.
- Marmor, Andrei 2014. *The Language of Law*. Oxford Press. Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198714538.001.0001>
- Marmor, Andrei 2017. Defeasibility and Pragmatic Indeterminacy in Law. In: Alessandro Capone – Francesca Poggi (ed.): *Pragmatics and Law*. Springer. Switzerland. 15–33. https://doi.org/10.1007/978-3-319-30385-7_2
- Moór Gyula 1939. A joghézag kérdéséről. In: *Emlékkönyv Kolosváry Bálint dr. jogtanári működésének negyvenedik évfordulójára*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata. Budapest.
- Németh T. Enikő 1990. Az emberi kommunikáció kutatásának néhány alapkérdése. *Néprajz és nyelvtudomány* 43–56.
- Poscher, Ralf 2012. Ambiguity and vagueness in legal interpretation. In: Peter M. Tiersma – Lawrence Solan (ed.): *The Oxford Handbook of Language and Law*. Oxford University Press. Oxford. 128–45. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199572120.013.0010>

- Scalia, Antonin – Garner, Bryan A. 2012. *Reading Law. The Interpretation of Legal Texts*. Thomson West. USA.
- Slocum, Brian G. 2017. *The Nature of Legal Interpretation. What Jurist Can Learn about Legal Interpretation from Linguistics and Philosophy?* The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226445168.001.0001>
- Tahin Szabolcs 2022. Az Alkotmánybíróság határozata a Budapest Környéki Törvényszék és a Váci Járásbíróság vad és személygépkocsi összeütközése tárgyában hozott ítéleteiről. A bírói jogértelmezés védelmében. *Jogesetek Magyarázata* 17–27.
- Tiersma, Peter M. 2011. A Message in a Bottle: Text, Autonomy and Statutory Interpretation. *Tulane Law Review* 431–82.
- Tiersma, Peter M. 2015. „Some Myths about Legal Language”. In: Lawrence M. Solan – Janet Ainsworth – Roger W. Shuy (ed.): *Speaking of Language and Law. Conversations on the Work of Peter Tiersma*. Oxford University. Oxford.
- Tóth J. Zoltán 2022. Clarity of norms in the light of the contents requirements of legislation, legislative errors and their consequences – in general and in particular regard to the legislative requirements in Hungary. *Magyar Nyelvőr* 5/3–16. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.5.3>
- Simpson, A. W. B. 2000. A jogi fogalmak elemzése. In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és nyelv*. 13–53.
- Stein, Dieter 2015. „‘Words, Words, Words’ – But What’s in a Legal Text?” In: Lawrence M. Solan – Janet Ainsworth – Roger W. Shuy (eds.): *Speaking of Language and Law. Conversations on the Work of Peter Tiersma*. Oxford University. Oxford.

Tahin Szabolcs

bíró

Zalaegerszegi Járásbíróság

PhD-hallgató

Károli Gáspár Egyetem ÁJK DI

E-mail: tahinsz@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-1055-2085>

Abstract

TAHIN SZABOLCS

ON THE LINGUISTIC ACTION OF THE LEGISLATOR: SPOKEN AND UNSPOKEN LANGUAGE IN LEGAL TEXTS

Our legal thinking is still influenced by the legal positivist idea that judges can only draw law from legal texts. This approach is based on a “linguistic superstition” that

the message of a text can be calculated from its linguistic content alone. The results of research into communication and language theory warn us that we should not overestimate the power of language in this respect. The key to comprehension is not just the text, but also the inferences that the listener makes from the linguistic content of the communication and all the circumstances surrounding it in order to interpret the speaker's intended message. The adoption of this model of communication could be a suitable framework for rethinking the relationship between legislation and judicial interpretation of the law and for moving beyond positivist convictions about the law. It may also have the benefit of providing a more realistic picture of the nature of judicial interpretation of the law, which is gaining ground in the domestic precedent system.

Keywords: legal language, intention of the legislator, linguistic action of the legislator, statutory construction, judicial interpretation, communicative content of the legal text